

Ивана Максић

ШУГАР, НАШ САВРЕМЕНИК

(Никола Миклош Шугар: *Заразна омашка; психоаналитичке студије, чланци и критике 1925–1941*, приредили Борислав Микулић и Срђан Дамњановић, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2024)

Опус Николе Миклоша Шугара (1897–1945), првог школованог психоаналитичара који је деловао на овим просторима у периоду између два рата, остао је потпуно непознат све до осамдесетих година прошлог века, односно до монографије Петра Клајна *Развој психоанализе у Србији* (1989) и његовог нешто раније објављеног чланка посвећеног овом пиониру психоанализе. Други важан откривачки тренутак дешава се тек 2008. године, када Бранимир Стојановић Трша, филозоф, уметник и лакановски психоаналитичар, у оквиру јавне библиотеке и архива „Учитељ незналица“ објављује неке од први пут преведених Шугарових текстова с немачког и мађарског, уз врло речиту уметничку интервенцију (брошуру) *Šugar, das Unheimliche*.¹

Разлози за овај дисконтинуитет делом су последица историјског статуса психоанализе, која је током Краљевине Југославије 1940. практично забрањена као „јеврејска наука“, и то још пре званичног приступања Тројном пакту, али и чињенице да је Шугар, иако је психоанализу практиковао на српскохрватском језику, готово искључиво писао на мађарском и немачком.

Значај студије *Заразна омашка*, коју су приредили Борислав Микулић и Срђан Дамњановић,² није само у томе што се дело Николе Миклоша Шугара први пут коначно систематично представља у свој својој пунини, уз исцрпну библиографију, упечатљиве биографске детаље и сведочанства његових савременика и ученика, већ и у самој контекстуализацији и актуелизацији његовог дела, у новоствореној могућности за боље сагледавање укрштања психоаналитичких увида и друштвених оквира прожетих и данас релевантном симптоматиком.

Срђан Дамњановић, у свом критичком прилогу овом издању, посве фасцинантан животни пут Николе Миклоша Шугара пореди с неким од ликова из Кишове или Тишмине прозе. Нерелигиозни мађарски Јеврејин, лекар, неуропсихијатар и психоаналитичар, који је похађао Фројдова предавања током 1925, служио војску у Црној Гори и у Петроварадину, и био редовни члан Бечког и Будимпештанског

¹ Рад је представљен у оквиру 49. Октобарског салона.

² Радове Николе Шугара сакупљене у овој студији с мађарског језика превео је Марко Чудић, а с немачког Борислав Микулић.

психоаналитичког друштва,³ деловао је у Суботици и Београду, говорио мађарски, српскохрватски, немачки, енглески и руски, а сем приватне праксе, био је локално познат као лекар за алкохолизам, консултант-волонтер јеврејске болнице, као и хонорарни предавач у суботичкој Женској учитељској школи. Уз све то је објављивао запажене радове у истакнутим међународним часописима и био је суоснивач и централна личност првог психоаналитичког круга у Краљевини Југославији, у оквиру којег су организовани редовни састанци, научне дискусије и предавања, као и могућност обуке будућих психоаналитичара. Интровертан и мистериозан нежења са специфичним смислом за хумор, крхке грађе, смеђе таласасте косе и плавих очију, Шугар је и својим ученицима каткад уносио анксиозност и нелагоду због осећаја да никада не знају о чему размишља, о чему сведочи и Владислав Клајн, који је код Шугара својевремено обављао школску анализу.

Наклоњен комунистичким идејама и симпатизер радничког покрета, Шугар је великодушно помагао Црвену помоћ, а учествовао је и у акцијама истакнутог суботичког комунисте Адолфа Сингера. Након бомбардовања Београда, пешке се упутио за Суботицу, носећи само мали, прљави јастук; његова богата библиотека у београдском стану опљачкана је, а вредна психоаналитичка збирка неповратно изгубљена. Из Суботице је потом интерниран у неколико радних логора у Чешкој и Аустрији, а умро је на самом завршетку рата, 1945. године, у логору Терезин, највероватније од тифуса.

*

Заразна омашка даје преглед Шугарових студија, критичких приказа и чланака, како уже стручних тако и оних у којима се психоаналитички приступ на крајње инспиративан начин примењује на педагогију, право, политику и друштвена питања. Уредничка одлука да се ових деветнаест радова, написаних у периоду од 1925. до 1941. на немачком и мађарском, уз изузетак једног рада на српском језику, посложе по тематским целинама, а не хронолошки, употпуњује увид читалаца у целовитост једног хетерогеног опуса.

У радовима груписаним у првом одељку које носи назив *Порекло психоанализе* истиче се критика деветнаестовековне вере у технолошки напредак и идеју да би прогрес уопште могао да регулише живот нагона. Насупрот игнорисању афеката у корист општег друштвеног лицемерја и дволичности епохе у којој је „морални привид важнији од људске егзистенције”, психоанализа уводи рез кроз прихватање и беспошtedно суочавање с нагонима. Отуда је Фројд, који је истину несвесног сматрао важнијом од моралистичких начела и забрана, био мета многобројних напада и отпора, будући да је лековитим сматрао управо оно што је дотад било третирано као мање вредно, назадно, срамотно, па и примитивно. Тамо где је стара метода практиковала скривање, Фројд тражи откривање, што је пут излечења не само појединачна, већ и читавог друштва и саме „морално болесне епохе” која врви од потиснутих конфликта.

³ Занимљив је податак да је Шугар одбијен за студијске програме у Будимпешти и Берлину (наводно због недовољно доброг познавања немачког језика), па је студије медицине завршио у Прагу.

Већ у овом одељку бива јасно да је Никола Шугар био ортодоксни фројдовац, увелико сензибилисан и за друштвене узроке неуротских обољења. У раду „Сексуална глад” (1936) Шугар пише о недостатку стамбеног простора, наводећи бечку статистику према којој у сиротињским четвртима једна соба долази тек на сваке четири особе, док је у ондашњој Краљевини Југославији стамбено питање било класно још заостреније, што имплицира да сексуални живот великог броја људи не може да се одвија несметано. Сексуалну глад не узрокује само унутрашња сексуално-психолошка структура, већ и спољашњи фактор директно условљен материјалном ситуацијом. Важно је истаћи и ауторова сасвим аргументована и доследна прогресивна гледишта – попут Вилхелма Рајха, и Шугар се залаже за легализацију абортуса и за широку пропаганду коришћења средстава за спречавање трудноће (презерватива), наводећи као главне разлоге смртну опасност којој се жене излажу приликом нелегалних и нестручно обављених абортуса, као и чињеницу да број порођаја опада знатно више у земљама у којима абортус није дозвољен, што је и ултимативан доказ да његова забрана није погодан метод за повећање природног прираштаја.

Према Шугару, за формирање готово сваког неуротичног обољења важну улогу играју и различити друштвени и економски фактори, припадност одређеној класи, брачни и породични живот, као и васпитни и образовни систем. Сходно томе, он је претпостављао да би неко ново друштвено уређење могло да услови и промену саме форме обољења, али и да би систем у којем утицај приватне својине није неприкосновен довео до слабљења главног узрока криминала и многих душевних тегоба.

Следе радови груписани у одељку *Положај једне науке*, који укључују и текст „Улога психоанализе у душевној хигијени и у профилакси психозе и неурозе” из 1933. године, једини Шугаров рад објављен на српском језику, у тадашњем *Училишту*, у којем се истиче да се „без љубави не може бити васпитач деце”, али и указује на опасност „дивљих аналитичара”, односно оних који се уз нешто мало познавања теоријске психоанализе и Фројдових концепата самопроглашавају аналитичарима.

Шугар подробно разматра статус психоанализе, њену везу с медицином, која је у почетку била и њен највећи противник, као и везе с другим наукама, наглашавајући значај *дигактичке анализе*, односно процеса којем се будући аналитичар подвргава у циљу учења методе, могућности да се увери у њене резултате на свом примеру, али и разреши сопствене несвесне конфликте, који би га, уколико се не уклоне, ометали и отежавали му долажење до објективних аналитичких увида.

Први и најважнији предуслов психоаналитичког образовања је да будући аналитичар сам буде анализиран; његове комплексе других особа може да открије само онај који познаје власиште и иако нема на овом пољу scotome.

*

У *Освртима, приказима, извештајима* издваја се Шугаров текст о мађарском преводу дела Сигмунда Фројда, као и о мађарским члановима психоаналитичког удружења, али и прикази-рецензије књиге Хуга Клајна *Васпитање са гледишта медицинске и социјалне психологије* (1939) и књиге *Предавања из психоанализе* (1938)

Николе М. Поповића. У потоњем тексту Шугар се врло оштро и критички усмерава на извесне погрешке и застарела гледишта аутора, иако напослетку закључује да је реч о важном пионирском делу које може допринети популаризацији психоанализе у Југославији. Одељак насловљен *Доктрине* доноси радове о улози мотива „зубног надражаја” код психоза, о шизофреним језичким поремећајима, као и генези и теорији хомосексуалности као „резултирајућег стања бројних компонента конституционалне и психичке природе”. Текст „О питању мимичког потврђивања и негирања” има додирних тачака са културологијом и антропологијом. У њему Шугар наводи пример Македоније (Јужнославије) у којој се гест потврђивања изражава хоризонталним покретом главе, а негирања вертикално, што је изузетак који побија претпоставку о универзалности ових гестова и њиховог порекла (потврдно – вертикално – пијење/сисање – израз потврђивања; хоризонтално – орално одбијање).

У тексту „О питању несвесног споразумевања и 'заразне' омашке”, по којем је и насловљена читава студија, Шугар истиче да „несвесно једне особе може брзо и непосредно разумети несвесно друге особе”, али и да „несвесно једног човека може навести несвесно другог човека на омашке, при чему несвесно друге особе такорећи постаје извршни орган несвесног прве особе”. Ови увиди су само још једна илустрација незаустављивог рада несвесног, његове снаге и динамике.

*

Психоанализа грушћва и њолийике је пето и последње поглавље студије, узбудљиво како због друштвене дијагнозе и прилично песимистичне прогнозе која провејава у текстовима писаним у доба милитантног заоштравања кризе, тако и због данашњег читалачког осећаја да нам се Шугар, како је већ Срђан Дамњановић истакао у свом поговору, „обраћа из будућности”, односно да симптоми које је тада детектовао, као и њихова постојаност и перзистентност, јесу неизоставан део још увек актуелног владајућег система.

Чланак „Право и сила” (1938) на моменте је сасвим подударан Фројдовом одговору Ајнштајну из чувене преписке *Зашићо рај?* (1933). Чини се да је реч о слободнијој верзији превода овог Фројдовога текста, уз готово потпуно преузимање његових идеја. Шугар такође истиче да право и сила нису опречни, већ једно проистиче из другог, као и да је право „власт једне заједнице” (још увек сила). Како заједница није сачињена од појединаца једнаке моћи, то је и само право израз неједнаких односа моћи – најчешће кројено по мери „моћника” или „победника”, тако да онима који су на било који начин непривилеговани или слабији преостаје само да се удружују и да захтевају за себе више моћи, чиме се игра понавља. Иако је један од важних услова демократије покушај сталног ревидирања правног оквира у корист мањинских или угрожених групација, не можемо а да се не усагласимо са Шугаровим злослутним закључком да се данас „однос права и силе опасно померио у корист силе и да тријумф насиља прети свим нашим културним тековинама”.

На трагу Фројда, Шугар такође закључује да је једини начин да се избегне рат формирање „централне силе” (по угледу на Лигу народа) на коју би се пренело право интервенције у конфликтима. Из данашње перспективе јаловост међународне

заједнице и суштинска немоћ Уједињених нација свакако најбоље сведоче о (не) успешности оваквих идеја и подухвата.

„Кривично право и његова примена” (1939) упућује на чињеницу да систем кажњавања не доводи до значајних резултата. Шугар наводи два главна разлога зашто је кажњавање преступника неефикасно. Уколико већина преступника крши друштвене законе јер их на то приморава глад и немаштина – уместо кажњавања, требало би осигурати њихову економску егзистенцију тако да они више не морају да прибегавају кршењу закона да би задовољили своје основне потребе. Уколико је пак реч о субјективним, нагонским злочинима – кажњавање као метод је такође сасвим неефикасно, будући да су психоаналитичка искуства већ показала „да се злочини изазвани деловањем несвесних нагона не могу спречити деловањем свесних елемената човекових”.

„Међународна војна индустрија” је чланак објављен 1936. године и разрада је тезе да војна индустрија представља „огромну, крваву интернационалу” која преко своје штампе успоставља идеолошку контролу над већином светског јавног мњења, а подмићивањем политичара и режирањем „државних удара” осигурава економску превласт и континуирано умножавање капитала. Капитал уложен у војна средства, осим што доноси корист искључиво власницима војних фабрика, гурањем империјалних сила у грчевиту трку за наоружањем, под изговором смањења масовне незапослености и решавања економске кризе, производи једино разарање и нову спиралу (ауто)деструкције. Управо у овом тексту откривамо Шугара као класно освешћеног, револуционарног мислиоца, али и нашег савременика – његово „кафкијанско становиште о постојању јединствене машине с обе стране фронта”, „општег шизоидног склопа који се нормализује посредством Едипа” и данас стоји као опомена да „зарађене стране” заправо „интензивно сарађују на конзервацији постојећег поретка”, док „претња уништењем организује живот који производи управо ту претњу”.⁴

У овом светлу можемо разматрати и домете саме психоанализе данас, у доба перверзног нарцисизма анти-очева и инструментализације другог, као и питање како повратити друштвену моћ цивила који не жели да се поистовети с монструозно нормализованим ратним зупчаницима? Можемо ли преузимањем одговорности за индивидуално несвесно потакнути колективну трансформацију и понудити било какав етички одговор у свету некрополитика и трауматског стиска прошлости која се бесконачно понавља?

⁴ Наводи у овој реченици су преузети из текста Срђана Дамњановића „Отац исповедник”: дискурс рехабилитације и будућност Едипа”.